

МЕЛЬНИК В. П.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри соціально-гуманітарних
і правових дисциплін
(Київський інститут інтелектуальної
власності та права
Національного університету
«Одеська юридична академія»),
здобувач кафедри муніципального права
та адміністративно-правових дисциплін
(Навчально-науковий інститут права
імені І. Малиновського
Національного університету
«Острозька академія»)

УДК 349.2

НОВАЦІЙНІ КОНЦЕПЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У статті досліджуються науково-теоретичні аспекти соціального страхування осіб з інвалідністю. Наголошено на тому, що система соціального страхування є важливим складником соціального захисту. Зазначено, що з ухваленням Конституції України було визначено конституційно-правові основи системи соціального страхування. Підкреслено ключові проблеми правового забезпечення системи соціального страхування. Зауважено, що соціальне страхування осіб з інвалідністю перебуває в стадії становлення. Зроблено висновки та наведено пропозиції.

Ключові слова: соціальний захист, соціальне страхування, особи з інвалідністю, попередження інвалідності, законодавче забезпечення соціального страхування, реабілітація осіб з інвалідністю, концепція соціального страхування осіб з інвалідністю, громадський контроль.

В статье исследуются научно-теоретические аспекты социального страхования лиц с инвалидностью. Отмечено, что система социального страхования является важной составляющей социальной защиты. Указано на то, что с принятием Конституции Украины определены конституционно-правовые основы системы социального страхования. Подчеркнуты ключевые проблемы правового обеспечения системы социального страхования. Отмечено, что социальное страхование лиц с инвалидностью находится в стадии становления. Сделаны выводы и предложения.

Ключевые слова: социальная защита, социальное страхование, лица с инвалидностью, предупреждение инвалидности, законодательное обеспечение социального страхования, реабилитация лиц с инвалидностью, концепция социального страхования лиц с инвалидностью, общественный контроль.

This article explores the scientific and theoretical aspects of social insurance for persons with disabilities. It is emphasized that the social insurance system is an important component of social protection. It was noted that with the adoption of the Constitution of Ukraine, the constitutional and legal foundations of the social insurance system were determined. It was emphasized that the key problems of legal pro-

vision of the social insurance system. It is noted that the social insurance of persons with disabilities is in the stage of becoming. Conclusions and suggestions are made.

Key words: *social protection, Social Insurance, persons with disabilities, disability prevention, legislative provision of social insurance, rehabilitation of persons with disabilities, concept of social insurance for persons with disabilities, public control.*

Вступ. Утвердження в Україні сучасної моделі соціального захисту, з огляду на необхідність підвищення ефективності системи соціальних прав, потребує належної організації та проведення комплексної соціальної реформи [1, с. 17–18; 2, с. 252–255], зокрема реформування системи соціального страхування. По суті, соціальне страхування – важливий елемент державної соціальної політики у сфері управління ризиками відтворення населення, механізм досягнення соціально значущих для суспільства цілей [3, с. 16–17]. Система соціального страхування виникла як форма матеріального забезпечення працівників у разі настання соціального ризику, пов'язаного зі втратою (частковою чи остаточною) працездатності. Якщо так звана Модель Бісмарка (німецька) ґрунтується на максимальному збереженні для застрахованого працівника матеріального забезпечення коштом фондів соціального страхування (внески сплачують роботодавці та працівники), то система соціального страхування Беверіджа (англійська) передбачає гарантований державою мінімальний рівень соціального захисту з формально-декларативною участю працівників і роботодавців, так звана Радянська модель передбачає цілковите державне соціальне забезпечення, коли страхування здійснюється коштом держави та роботодавців [4, с. 120–140; 5, с. 190–195].

Згідно з Конституцією України (ч. ч. 1, 2 ст. 46), право на соціальний захист гарантується «загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними». Тому загальнообов'язкове державне соціальне страхування (далі – соціальне страхування) є, по-перше, найбільш важливою ланкою соціального захисту; по-друге, організаційно-правовою формою реалізації права на соціальний захист та інших, тісно пов'язаних із ним прав; по-третє, поширюється на всі категорії правомочних застрахованих осіб у сфері соціального захисту, зокрема на осіб з інвалідністю; по-четверте, підлягає законодавчому забезпеченню.

З метою реалізації конституційних приписів 14 січня 1998 р. Верховною Радою України ухвалено Основи законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування (далі – Основи) [6]. На підставі Основ визначено законодавчі засади системи соціального страхування як невіддільну частину соціального захисту, яка спрямована на матеріальну підтримку (забезпечення) громадян у разі хвороби, цілковитої, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості коштом спеціальних страхових фондів. У розвиток приписів цих Основ Верховною Радою України ухвалено низку законів з окремих видів соціального страхування [7; 8; 9; 10]. Доречно підкреслити, що система соціального страхування, становлення якої відбувається в Україні, повною мірою поширюється на осіб з інвалідністю. У ст. 2 Основ передбачено, що право на забезпечення за соціальним страхуванням, згідно з Основами, мають застраховані громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства та члени їхніх сімей, які проживають в Україні, якщо інше не передбачено законодавством України, а також міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Предметною новелою в системі соціального страхування стало ухвалення парламентом 28 грудня 2014 р. Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці» [11], на підставі якого законодавчо сформовано систему соціального страхування, яке включає такі види соціального страхування, як: у зв'язку з

тимчасовою втратою працездатності; від нещасного випадку на виробництві та професійно-го захворювання, які спричинили втрату працездатності; медичне страхування. Очевидно, що належну правову та соціально-економічну оцінку об'єднання трьох видів соціального страхування буде надано відповідно до результатів ефективності такого кроку. Варто підкреслити, що в умовах сьогодення система соціального страхування осіб з інвалідністю є достатньо складним соціально-економічним та правовим явищем, з огляду на такі чинники, як: невідповідність сучасному стану соціальної політики; складність та суперечливість; відсутність належного законодавчого забезпечення; складність механізмів реалізації прав та окремих видів соціального захисту; відсутність урахування потреб та інтересів осіб з інвалідністю; відсутність належної мотивації щодо участі в соціальному страхуванні; складність механізмів управління, моніторингу, нагляду та контролю.

В юридичній літературі зазначена проблематика частково розглядалася в працях таких учених-юристів, як: В.М. Андріїв, М.І. Боднарук, Н.Б. Болотіна, В.С. Венедіктов, С.В. Венедіктов, С.Я. Вавженчук, С.В. Вишновецька, І.В. Зуб, М.І. Іншин, О.Л. Кучма, В.Л. Костюк, С.С. Лукаш, А.Р. Мацюк, П.Д. Пилипенко, С.В. Попов, С.М. Прилипка, О.І. Процевський, О.М. Обушенко, С.М. Синчук, О.В. Тищенко, Г.І. Чанишева, В.І. Щербина, М.М. Шумило, Н.М. Хуторян, О.М. Ярошенко та ін. Варто зазначити, що в умовах декларування організації та проведення в Україні системних соціальних реформ реформування системи соціального страхування набуває ключового значення. Декларовані реформи потребують належного науково-теоретичного та законодавчого забезпечення відповідно до тенденцій розвитку суспільства та держави, утвердження новітньої системи соціальних прав, насамперед прав осіб з інвалідністю. За своєю суттю та призначенням соціальне страхування є важливим складником системи соціального захисту. С.Г. Кузьменко доречно називає соціальне страхування видом соціального захисту, який будується відповідно до принципів соціальної справедливості й еквівалентності (відшкодування) [12, с. 20]. Отже соціальне страхування осіб з інвалідністю – це важлива ланка системи соціального страхування, а значить, соціального захисту.

Постановка завдання. Метою статті є науково-правове дослідження сучасної концепції соціального страхування осіб з інвалідністю в умовах сьогодення.

Результати дослідження. Формування сучасної концепції соціального страхування осіб з інвалідністю пов'язано: 1) з розвитком системи соціального страхування; 2) з підвищенням соціальної захищеності осіб з інвалідністю; 3) з підвищенням ефективності, дієвості та доступності права осіб з інвалідністю на соціальний захист та інші, тісно пов'язані з ним права; 4) із забезпеченням ефективного функціонування окремих видів соціального захисту осіб з інвалідністю як застрахованих осіб; 5) з розвитком новітнього законодавства про соціальне страхування та права осіб з інвалідністю.

Відповідно до ст. 1 Основ, загальнообов'язкове державне соціальне страхування – це система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, цілковитої, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом, громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом. Із правового погляду такий підхід здається достатньо коректним, однак неясно, в який спосіб мають забезпечуватися права та гарантії.

Можна погодитися з О.Л. Кучмою в тому, що соціальне страхування – це комплексне правовідношення, яке охоплює соціально-забезпечувальні, фінансові, організаційно-управлінські відносини, спрямоване на компенсацію застрахованій особі (іншій визначеній законом особі) упущеного доходу, здійснення інших виплат, надання послуг внаслідок настання страхового випадку та проведення заходів профілактичного характеру [13, с. 346]. Тому соціальне страхування осіб з інвалідністю являє собою комплексний вид соціального страхування, який передбачає надання застрахованим особам з інвалідністю компенсацій

у вигляді соціальних виплат та послуг, через втрачений заробіток, інший дохід, з метою попередження та запобігання інвалідизації коштом страхових фондів, інших спеціальних джерел передбаченим законодавством України порядком.

Основи не передбачають окремого механізму соціального страхування осіб з інвалідністю. Тому здається коректним звернути увагу на загальні законодавчі засади соціального страхування. По-перше, законодавство України про соціальне страхування складається із цих Основ та ухвалених відповідно до них законів, інших нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері соціального страхування. Якщо міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші норми, ніж ті, що передбачені законодавством України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, то застосовуються норми міжнародного договору. По-друге, завданням законодавства про соціальне страхування є встановлення гарантій щодо захисту прав та інтересів громадян, які мають право на пенсію, а також на інші види соціального захисту, що включають право на забезпечення їх у разі хвороби, постійної або тимчасової втрати працездатності, безробіття з незалежних від них обставин, необхідності догляду за дитиною з інвалідністю, хворим членом сім'ї, смерті громадянина та членів його сім'ї тощо. По-третє, залежно від страхового випадку є такі види соціального страхування: пенсійне страхування; страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності; медичне страхування; страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності; страхування на випадок безробіття; інші види страхування, передбачені законами України. По-четверте, відносини, що виникають за окремими видами соціального страхування, регулюються законами, ухваленими відповідно до цих Основ. По-четверте, суб'єктами соціального страхування є: застраховані громадяни (іноді члени їхніх сімей) та інші особи; страхувальники; страховики: а) застрахованою є фізична особа, на користь якої здійснюється соціальне страхування; б) страхувальниками за соціальним страхуванням є держава, роботодавці, застраховані особи; в) страховиками є цільові страхові фонди з: пенсійного страхування; страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, медичного страхування; страхування на випадок безробіття. По-п'яте, об'єктом соціального страхування є страховий випадок, з настанням якого в застрахованій особі (члена її сім'ї, іншої особи) виникає право на отримання матеріального забезпечення та соціальних послуг. По-шосте, соціальному страхуванню підлягають: 1) особи, які працюють на умовах трудового договору (контракту): на підприємствах, в організаціях, установах незалежно від їхніх форм власності та господарювання; у фізичних осіб; 2) особи, які забезпечують себе роботою самостійно (члени творчих спілок, творчі працівники, які не є членами творчих спілок), громадяни – суб'єкти підприємницької діяльності. По-сьоме, особи, які підлягають соціальному страхуванню, одержують свідоцтво про соціальне страхування, яке є єдиним для всіх видів страхування та документом суворої звітності. По-восьме, соціальне страхування набуває соціально-правового характеру щодо застрахованих осіб за умов настання соціальних ризиків і випадків.

С.М. Синчук трактує соціальний ризик як соціально значущу обставину об'єктивного характеру, з настанням якої громадяни (члени їхніх сімей) не здатні самостійно себе утримувати, а тому потребують додаткового матеріального захисту з боку держави [14, с. 188]. За змістом Основ, якщо страховий ризик – обставини, внаслідок яких громадяни та/або члени їхніх сімей можуть втратити тимчасово або назавжди засоби до існування і потребують матеріальної підтримки або соціальних послуг за соціальним страхуванням, то страховий випадок являє собою подію, з настанням якої виникає право застрахованій особі на отримання матеріального забезпечення або соціальних послуг, передбачених законами України про соціальне страхування.

Крім того, згідно зі ст. 13 Основ, інформація у сфері соціального страхування використовується з дотриманням вимог, передбачених законодавством про інформацію: забороняється розголошувати без згоди застрахованої особи відомості про страховий стаж, страхо-

ві випадки, результати медичних обстежень, суми одержуваних виплат тощо, крім випадків, встановлених законом; страховики через засоби масової інформації зобов'язані роз'яснювати населенню права й обов'язки, передбачені законодавством про соціальне страхування; страховики надають страхувальникам та застрахованим особам консультації з питань соціального страхування на безоплатній основі; під час здійснення повноважень із контролю за дотриманням бюджетного законодавства в частині моніторингу виплат за соціальним страхуванням.

Отже, варто зазначити таке: 1) законодавець закріплює загальну конструкцію системи соціального страхування; 2) система соціального страхування потребує законодавчого регулювання; 3) право застрахованих осіб на матеріальне забезпечення пов'язане зі здійсненням їхньої правосуб'єктності; 4) реалізація прав застрахованих осіб у системі соціального страхування пов'язана з наявністю страхових ризиків та страхових випадків; 5) обсяг матеріального забезпечення має відповідати характеру страхового ризику.

В юридичній літературі зазначається, що оптимальна модель правового регулювання соціального страхування передбачає фіксацію в нормі права певної моделі соціального забезпечення й умов його надання, встановлення необхідних юридичних фактів і виникнення на цій підставі соціально-страхових правовідносин для реалізації права особи на певний вид забезпечення, а також ухвалення органом соціального страхування на підставі волевиявлення застрахованого чи іншої уповноваженої особи правозастосовного акта, спрямованого на фактичне забезпечення громадянина тим чи іншим благом [15, с. 294].

М.І. Боднарук наголошує на тому, що система соціального страхування веде себе як похідна від політекономічної системи даної держави в конкретний період. Вчений зазначає, що правові новації в ній підкоряються невблаганній логіці: якщо реформування соціального страхування є відображенням процесу реформ державної економічної політики загалом, то аналогічними будуть і результати, що очікуються. Якщо реформи у сфері соціального страхування передують внесенню змін у загальноекономічну політику, то вони і залишаться лише предметом ще одного директивного документа [16, с. 58].

Що стосується системи соціального страхування осіб з інвалідністю, то такий вид соціального страхування є: 1) об'єктивним чинником демократизації та соціалізації соціального страхування; 2) складником попередження та запобігання інвалідизації суспільства; 3) аспектом формування дієвої й ефективної конструкції правосуб'єктності осіб з інвалідністю; 4) наближенням системи соціального страхування до потреб та інтересів осіб з інвалідністю.

Також важливо зауважити, що формування та становлення дієвої системи соціального страхування осіб з інвалідністю є об'єктивним виразом їхньої правосуб'єктності [17, с. 17–19], складовою частиною імплементації відповідних міжнародних соціальних стандартів [18, с. 205–215].

Отже, можна констатувати, що соціальне страхування осіб з інвалідністю – це комплексний вид соціального страхування, який передбачає надання застрахованим особам з інвалідністю компенсацій у вигляді соціальних виплат і послуг, через інвалідність, втрачений зарібок, інший дохід із метою попередження та запобігання інвалідизації коштом страхових фондів, інших спеціальних джерел передбаченим законодавством України порядком.

Основними ознаками соціального страхування осіб з інвалідністю є такі: 1) комплексний, окремий вид соціального страхування; 2) мета соціального страхування – попередження та / або запобігання інвалідизації; 3) до застрахованих осіб належать особи з інвалідністю; 4) страхувальниками є держава та роботодавці; 5) соціальними ризиками є: інвалідність; інші ризики; 6) підлягає здебільшого законодавчому регулюванню; 7) перелік страхових соціальних виплат, послуг визначається на підставі закону: а) соціальні виплати мають відповідати гідному рівню життя; страхові соціальні послуги включають комплекс профілактичних, реабілітаційних послуг; 9) підлягає нагляду та контролю.

Висновки. З огляду на вищезазначене, новітня концепція соціального страхування осіб з інвалідністю має такі особливості: 1) формування та розвиток інклюзивного суспільства; 2) розроблення новітньої Концепції соціального страхування з урахуванням міжнародного та на-

ціонального досвіду, зокрема, визначення системи соціального страхування осіб з інвалідністю: а) визначення механізму соціального страхування осіб з інвалідністю через участь держави, роботодавців, а також осіб з інвалідністю; б) визначення переліку страхових соціальних виплат та послуг; в) визначення переліку профілактично-реабілітаційних послуг; г) запровадження чітких, дієвих і доступних механізмів реалізації прав осіб з інвалідністю в системі соціального страхування; ґ) запровадження громадського моніторингу та контролю; 3) обговорення й експертиза проекту Концепції, здійснення громадських слухань, затвердження Концепції; 4) розроблення, організація громадських та експертних слухань, ухвалення Кодексу соціального страхування.

Список використаних джерел:

1. Іншин М.І., Сіроха Д.І. Соціальна держава: сутність і перспективи. Актуальні проблеми соціального права: збірник матеріалів учасників всеукраїнських соціальних програм (заходів) ВГОІ «Інститут реабілітації та соціальних технологій» у 2014 р. / за загальною ред. М.І. Іншина, В.Л. Костюка, В.О. Попелюшка. К.: ПВГОІ «ІР СТ Україна», 2015. С. 17–21.
2. Костюк В.Л. Конституційне право на соціальний захист в умовах сьогодення: науково-правовий аспект. Публічне право. 2015. № 2 (18). С. 252–259.
3. Страховий ринок України: стан та перспективи розвитку: монографія / за заг. ред. А.А. Мазаракі. К.: Нац. торг.-екон. ун-т, 2007. 460 с.
4. Трунова Г.А. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування: поняття та принципи. Актуальні проблеми приватного та публічного права: монографія / Н.Д. Гетьманцева, Т.М. Волощенко, І.Г. Козуб та ін.; відп. ред. Н.Д. Гетьманцева. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2012. С. 129–153.
5. Рівчаченко С.В. Становлення та розвиток соціального страхування в країнах ЄС. Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. праць. Наук.-дослід. екон. Ін-т Мін. екон. та з питань європейської інтеграції України. Київ, 2012. № 5/1 (132). С. 191–196.
6. Основи законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 14 січня 1998 р. № 16/98-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 23. Ст. 121.
7. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності: Закон України від 23 вересня 1999 р. № 1105–XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 46–47. Ст. 403.
8. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 28 грудня 2014 р. № 77–VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 11. Ст. 75.
9. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 2 березня 2000 р. № 1533–III. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 22. Ст. 171.
10. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 9 липня 2003 р. № 1058–IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 49–51. Ст. 376.
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці: Закон України від 28 грудня 2014 р. № 77–VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 11. Ст. 75.
12. Кузьменко С.Г. Механізм державного регулювання системи соціального захисту населення: монографія. Донецьк: Вид-во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2012. 387 с.
13. Кучма О.Л. Проблеми теорії та нормативно-правового регулювання соціального страхування в Україні: монографія. К.: Освіта України, 2016. 416 с.
14. Право соціального забезпечення: підручник / П.Д. Пилипенко, В.Я. Бурак, С.М. Синчук та ін.; за ред. П.Д. Пилипенка. К.: Ін Юре, 2008. 504 с.
15. Сільченко С.О. Механізм правового регулювання соціального страхування: теоретичні аспекти. Держава і право: зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. К., 2013. Вип. 56. С. 288–294.

16. Боднарук М.І. Соціальне страхування в Україні: правові аспекти становлення та розвитку. Чернівці: Рута, 2002. 242 с.

17. Костюк В.Л. Проблеми визначення правосуб'єктності у загальній теорії права. Держава і право: збірник наукових праць. Випуск 44. К., 2009. С. 14–19.

18. Костюк В.Л. Міжнародні стандарти прав осіб з інвалідністю умовах правової, соціальної держави: теоретико-правовий аспект. Актуальні проблеми соціального права в Україні: збірник наукових праць / за ред. М.І. Іншина, В.І. Щербини, С.Я. Вавженчука; відпов. ред. І.С. Сахарук. Харків: Юрайт, 2017. С. 199–215.

ЯЦИШИН В. В.,

аспірант кафедри трудового права
та права соціального забезпечення
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 349.2:331.105

ЗНАЧЕННЯ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗМІСТУ ПРИНЦИПІВ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ У СФЕРІ ПРАЦІ

Стаття присвячена характеристиці принципів соціального діалогу у сфері праці. Окреслюється проблема принципів соціального діалогу, встановлених у міжнародних актах та на національному рівні. Розглядаються пропозиції внесення законодавчих змін.

Ключові слова: соціальний діалог, принципи, основні принципи соціального діалогу у сфері праці.

Статья посвящена характеристике принципов социального диалога в сфере труда. Очерчена проблема принципов социального диалога, установленных в международных актах и на национальном уровне. Рассматриваются предложения внесения законодательных изменений.

Ключевые слова: социальный диалог, принципы, основные принципы социального диалога в сфере труда.

The article is devoted to characterizing the principles of social dialogue in the field of labour. The problem of the principles of social dialogue established in international instruments and at the national level is outlined. Consideration is given to proposals for introducing legislative changes.

Key words: social dialogue, principles, social dialogue in the field of labour.

Вступ. Принципи соціального діалогу є саме тими основоположними засадами, на яких базується соціальний діалог у сфері праці, що пов'язаний із розбудовою суспільних відносин на основі узгодження інтересів держави, роботодавців та працівників. У юридичній літературі досить мало уваги приділено питанню принципів соціального діалогу у сфері праці, їх правової природи та значення для розвитку інституту соціального діалогу. Прин-

